

Abstract. The article considers the state and key subjects of cultural diplomacy of Ukraine in Lithuania. Cultural diplomacy is an important factor in the interaction of Ukraine and Lithuania in terms of strategic partnership, as well as the presence of common challenges and threats. The need to improve the forms and methods of cultural diplomacy of Ukraine in Lithuania is emphasized.

Key words: cultural diplomacy of Ukraine, Lithuania, foreign policy, Ukrainian Institute.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. За результатами засідання Ради Президентів України та Литви підписано низку документів. URL: <https://www.president.gov.ua/news/za-rezultatami-zasidannya-radi-prezidentiv-ukrayini-ta-litvi-58609>
2. Спільна декларація міністрів закордонних справ України, Польщі та Литви щодо заснування «Люблінського трикутника». URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki-shchodo-zasnuvannya-lyublinskogo-trikutnika>
3. Луценко А. В. «М'яка сила» в сучасній геополітиці: Монографія. 2011. 216 с.
4. What is Public Diplomacy? The USC Center on Public Diplomacy. URL: http://uscpublicdiplomacy.org/index.php/about/what_is_pd
5. Шамборовський Г. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні (програмний документ). Агора. Вип. 14, 2016. С. 91-100.
6. Українська призма: Зовнішня політика 2019. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. Київ, 2020. 390 с.
7. Посольство України в Литовській Республіці. URL: <https://lithuania.mfa.gov.ua/>
8. Розумна О. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. Київ, 2016. 53 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf
9. Гастролі у всьому світі та всенародна любов: 15 років гурту ДахаБраха. URL: <https://fakty.com.ua/ua/videos/gastroli-u-vsomu-sviti-ta-vsenarodna-lyubov-15-rokiv-gurtu-dahabraha/>
10. Вчусь у ДонНУ та у виші в Вільнюсі, стажувалась у посольстві в Естонії. Досвід Анастасії Коберської. URL: <https://svoi.city/read/monologi/78844/istoriya-studentki-donnu-anastasiikoberskoi>
11. У Вільнюсі відзначено День Збройних Сил України. URL: <https://lithuania.mfa.gov.ua/news/76470-u-vilnyusi-vidznacheno-deny-zbrojnih-sil-ukrajini>
12. The world-famous celebrities of Ukraine will play with St. Christopher Chamber Orchestra in Vilnius. URL: <http://www.okeanelzy.com/en/news/463/>
13. Ukrainos roko garsenybes ir Šv. Kristoforo orkestrą suvienijo taurus tikslas. URL: <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2018/12/18/news/ukrainos-roko-garsenybes-ir-sv-kristoforo-orkestra-suvienijo-taurus-tikslas-8609229/>
14. Koncertuoja grupė „Okean Elzy“ ir Šv. Kristoforo kamerinis orkestras. URL: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013717158/dangus-virs-dniepro>
15. На телеканалі Литовського національного радіо і телебачення «LRT» відбувся Четвертий благодійний концерт-телемарафон на підтримку України «Разом до перемоги!» («Kartu iki Pergalės!»). URL: <https://lithuania.mfa.gov.ua/news/76980-na-telekanali-litovsykogo-nacionalynogo-radio-i-telebachennya-lrt-vidbuvsya-chetvertij-blagodijnij-koncert-telemarafon-na-pidtrimku-ukrajini-razom-do-peremogi-kartu-iki-pergals>
16. Звіт діяльності УІ за 2019 рік. URL: <https://ui.org.ua/annual-report-2019>
17. Україна бере участь у 12-й Каунаській бієнале AFTER LEAVING | BEFORE ARRIVING. URL: <https://ui.org.ua/page6672382.html>
18. Стратегія Українського інституту 2020-2024. URL: <https://ui.org.ua/strategy2020-2024>

УДК 930(477)-055.2(=161.1)

ОЛЕКСАНДРА ЄФИМЕНКО: РОСІЯНКА, ПРОЙНЯТА УКРАЇНОЮ

І. В. Коломійчук, Н. Р. Темірова

Анотація. У цій статті піде мова про вивчення Олександром Єфименко історії України, витоки її зацікавленості у цій темі та власне роботу. Також розглядаються усі перешкоди, які довелося подолати Олександрі Яківні, торуючи шлях у науку, під час досліджень і публікації власних робіт. Аналізу піддано її науковий доробок і виступи, присвячені українській історії.

Ключові слова: Олександра Єфименко, історик, росіянка, історія України.

Олександра Єфименко – росіянка за походженням, яка велику частину свого життя прожила в Україні, що стала їй другою батьківщиною, та присвятила себе вивченню української минувшини. Але її діяльність не обмежувалась написанням праць з історії.

Вона активно захищала та відстоювала права України на незалежність та автентичність. Постать цієї науковиці та громадської діячки багато в чому унікальна для межі XIX–XX ст., чим і зумовлена актуальність даної розвідки.

Сучасні науковці привернули увагу до постаті О. Єфименко. О. Драч, А. Капеллер, В. Смолій та інші дослідники виокремили найважливіші етапи життя першої жінки-історика, проаналізували її науковий доробок [1; 2; 3]. Проте автори зверталися до історикині, виходячи із власних наукових інтересів. На порядку денному – відтворення процесу становлення жінки-історика на зламі XIX–XX ст., у чому і полягає мета дослідження.

Що ж вплинуло на любов Олександри Яківни до України та зацікавленість її минулим? Задаючись цим питанням, мусимо згадати її чоловіка, політичного засланиця, Петра Савича Єфименка. Адже саме його етнографічна діяльність дала поштовх до вивчення української історії дружиною. Саме він допоміг їй опанувати науковий пошук, метод обробки емпіричного матеріалу, правила формування та викладення власних думок і здатність до узагальнення [1, с. 55]. Але головним каталізатором до вивчення української минувшини був переїзд до Харкова, де й окреслилася зацікавленість Олександри Єфименко Україною. Розпочала вона з вивчення української літератури та мови, місцевої земської діяльності, звичаєвого права та культурного пробудження громадянства [1, с. 57].

Історикиня послідовно захищала українську мову. Зокрема, у праці «Малорусский язык в народной школе» вона проводить думку про необхідність викладання рідною мовою, критикує заборону на видання книг українською та висловлювала жаль, що мовне питання політизується і відверто заперечувала, що українська – несамотійна мова, Олександра Єфименко писала: «Очистить этот простой, чисто педагогический вопрос от той грязи, которою его закидали в последние годы до потери всякого образа и подобия» [2, с. 407]. Такі відверті слова Олександри Яківни отримали чимало критики з боку шовіністично налаштованих видавців, професорів і міністерських чиновників.

Та, на жаль, не тільки така відверта позиція не давала їй змоги друкуватися. Ще одним фактором стало те, що Олександра Яківна – жінка. А жінка на зламі XIX–XX ст. не сприймалась як самостійний науковець, лише як додаток до чоловіка. Та й це ще не все, О. Єфименко була росіянкою, яка писала про історію України. І тут ми маємо згадати Володимира Антоновича, який повністю розкритикував її працю «Історія українського народу» сказавши, що ця робота «написана із російського державного штандпункту, з яким українські історики ніяк погодитись не можуть». Олександра Яківна була обурена та ображена такими відгуками, але В. Антонович все ж сказав, що його критика була цілком виправдана і правильна, та дорікнув їй у завищеному самолюбстві. Олександра Єфименко все-таки взяла до уваги всі поставленні вимоги. При цьому у листі до авторитетного історика чітко зазначила, що прийняла зауваження тільки через фінансові обставини, від подальшої дискусії з В. Антоновичем відмовилася, тому що вважала її безглуздою.

Її ображало багато речей, які на той час вважались прийнятними. Для Олександри Єфименко образливим було несприйняття її серйозно, як науковицю, адже до неї ставились як до дилетантки, зокрема через відсутність академічної освіти, яку вона не спромоглась отримати через неможливість навчатися у вищому навчальному закладі, та упередження на рахунок її наукових здібностей, оскільки на той час все, що могли демонструвати жінки – це дар літературного викладу. Її обурювала повна відсутність жінок в історичній науці та відведення ролі чоловікової помічниці чи учениці. Неприємно вражало зневажливе ставлення Є. Чикаленка, який не довіряв їй як «кацапці», уродженій росіянці, яка наче не здатна писати історію України. Подібних утисків вона зазнавала протягом двадцяти років, проведених у Харкові.

У свої статтях О. Єфименко неодноразово порушувала питання українського національного руху, писала про українську народність і мову. Вона не раз закликала до

збереження української культури та відверто критикувала політику русифікації, виступаючи захисницею українського національного руху. Основний вплив на її позицію мав чоловік, який як засланець більше не хотів виступати відкрито за «українофільство», тому цю роль на себе приміряла Олександра Єфименко. Те, що ці статті пропустила російська цензура, пояснюється впливом походження письменниці та певними поступками, на які пішла історикиня.

Публіцистичні твори були не єдиними публікаціями, виходили також роботи з історії України, вона активно досліджувала нову батьківщину і згодом здобула неабияке визнання. Загалом протягом 1879–1896 рр. вийшло 17 наукових досліджень з історії України. Вісім її праць було опубліковано у часописі «Київська старовина» та Санкт-Петербурзьких часописах, що значно підвищило її авторитет [3, с. 48–49].

Олександра Яківна завжди вела активну громадську та наукову діяльність. У Харкові родина Єфименків започаткувала місцевий історичний гурток, який згодом перетвориться на харківську школу української історіографії. Вона продовжувала вивчати історію України, документальну основу для розвідок істориків становили матеріали Харківського історичного архіву. Головною особливістю Олександри Яківни було те, що вона завжди мала власну точку зору і намагалась її обґрунтовувати. В період, коли українофільство було переслідуваним, Олександра Яківна не боялась привселюдно відстоювати свою позицію, захищаючи українську інтелігенцію та мову. Вона брала участь у багатьох заходах, виступала активним учасником авторитетних форумів істориків, археологів, етнографів, зокрема IV археологічного з'їзду в Одесі (1884 р.). Тут була обрана секретарем юридичної секції. На з'їзді у Вільно (1893 р.) історикиня виступала з доповіддю «Про копні суди Лівобережної України», за яку її вітали вже як видатного історика. У 1902 р. у Харкові Олександра Яківна стала почесним головою секції «Побут домашній, господарський, суспільний і військовий» на XII археологічному з'їзді та виступила з доповіддю на пленарному засіданні від історико-філологічного товариства Харківського університету. Також цього року історикиню обрали дійсним членом Московського археологічного товариства [1, с. 57–58].

Олександра Яківна, хоч і була росіяною, але палко відстоювала інтереси України. Особливо яскравою є її публікація у «Журнале для всех», випущена до сорокаріччя смерті Т. Шевченка. У статі вона показала значення творчості Кобзаря, довела, що його вірші є фундаментом для української національної свідомості. Історикиня порівнює значення Кобзаря для українців з Біблією. Олександра Єфименко відверто говорила про те, що в Австрії існували кращі умови для українського національного руху, де, зокрема працювало Наукове товариство імені Шевченка. Натомість у Росії, на її думку, на українців чекала денаціоналізація. У зв'язку з цим творчий доробок Т. Шевченка виступав одночасно і оберегом, і зброєю для українців від таких небезпек.

У 1890-х рр., коли трохи послабився тиск на українську культуру, в одному з нарисів О. Єфименко прослідкувала за розвитком українського національного руху від кінця 1850 р. Все яскравіше відображалось зацікавлення українською справою і саме в цьому тексті вона набагато рішучіше та виразніше критикувала політику царату. У 1899 р. вона дослідила творчість І. Котляревського. Його доробок оцінено як вияв відваги та раннього національного руху, про що історикиня писала: «На появу «Енеїди» треба дивитись, як не на простий літературний факт, а як на моральний подвиг людини, котра насмілилась стати поперек пануючої течії, котра боролась як з розуміннями свого оточення, як рахунками власного вжитку з острахом перед суспільною доганою і кепкуванням, так і з собою з подвоєністю свого внутрішнього існування. І великий вчинок є тепер по заслугі нагородженим. Котляревський сам цього не знаючи, зробив справедливо велике діло, один з тих великих вчинків, які дістаються на долю лише не багатьох щасливих

вибранців: він з'єднав свою народність з течією загальнолюдського культурного поступу» [3, с. 71–73].

Олександра Яківна друкувалась у багатьох авторитетних журналах, зокрема таких: «Слово», «Детское чтение», «Неделя», «Русская мысль», «Вестник Европы» і багато інших [10, с. 408]. Вона неодноразово була учасницею благодійних акцій і постійно підтримувала студентство. Наприклад, у 1905 р. вийшов двотомник «Южная Русь», але незважаючи на те, що сім'я Єфименків потребувала грошей, вона відмовилася від гонорару на користь українських студентів [1, с. 58]. Серед найвизначніших в українському історіописанні – її праці «История украинского народа» (1906), «История Украины и ее народа» (1907), «Начальное руководство по украинско-великорусской истории (для народных школ)» (1919) [6, с. 343].

Історикиня дотримувалась філософії народолюбства, яку перейняла не тільки від чоловіка, а й від самої доби 1870-х рр. У цей час суспільство було наповнене питаннями народу, мови, звичаєвого права, формами селянського землеволодіння, що сформувались на ґрунті народництва [4, с. 8]. Свою філософію вона втілювала у культурно-просвітницькій роботі в установах Харкова. Олександра Яківна організувала «Товариство взаємодопомоги трудящих жінок», головною метою якого було поліпшення матеріальних і моральних умов її членів [1, с. 58].

Отже, незважаючи на російське походження, Олександра Єфименко пройнялася українськими проблемами, послідовно захищала українську мову та культуру. Її науковий інтерес ґрунтувався на проблемі українського національного відродження, вона відстоювала українські інтереси. О. Єфименко не боялась говорити відверто та чесно. Несприйняття істориками-чоловіками її праць, постійна критика та упередження на рахунок її кваліфікації та знань, неодноразово ображали Олександру Яківну, але не зупиняло у продукуванні нових ідей.

Аннотация. В этой статье пойдет речь об изучении Александрой Ефименко истории Украины, истоках ее заинтересованности в этой теме и о самой работе. Рассмотрены препятствия, которые пришлось пройти Александре Яковлевне во время исследований и публикации собственных работ. Проанализированы научные работы, а также выступления, посвященные украинской истории.

Ключевые слова: Александра Ефименко, историк, русская, история Украины.

Abstract: This article will discuss Oleksandra Yefimenko's study of the history of Ukraine. The origins of her interest in this topic are the work itself. Also, all the obstacles that Oleksandra Yakivna had to overcome during the research and publication of her own works and actually scientific works and speeches devoted to Ukrainian history are considered.

Key words: Oleksandra Yefimenko, historian, Russian, history of Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Драч О. О. «Трудове життя дало вам учену славу»: Олександра Яківна Єфименко – науковиця модерної доби. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. Черкаси, 2017. № 3. С. 54–62.
2. Смолий В. А. А. Я. Ефименко: очерк жизни и научного творчества. *Ефименко А. Я. История украинского народа*. Київ: Либідь, 1990. С. 403–426.
3. Капелер А. Самоучка, жінка, кацапка: Олександра Єфименко та Київська історична школа. *Україна Модерна*. Київ, 2010. С. 46–76.
4. Багалій Д. І. Харківська доба діяльності Олександри Яківни Єфименкової: 1879–1890 рр. *Зб. науково-дослідчої катедри іст. укр. Культури*. Харків: Держвидав України, 1930. Т. 10. С. 5–15. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=520> (дата звернення: 25.09.2020)
5. Збірник науково-дослідчої катедри історії української культури / Н.К.О. Сектор науки. Т. 10: присвяч. пам'яті О. Я. Єфименкової. Харків: Держвидав України, 1930. С. 179.
6. Коломієць К. К. Єфименко Олександра – перша жінка-професор в Україні. *Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XIV Всеукр. конф. молодих учених та спец.*, 2019. С. 342–344.